

God skole

Rettigheter og praktiske eksempler for å få en god skolehverdag for barn med funksjonshemming

Innhold

God skole.....	1
Innledning	3
Ine.....	4
Ansvarsgruppe.....	4
Energiøkonomisering.....	4
Hjelpemidler	4
Overgang fra barnehage til skole og fra skole til skole	5
En skole for alle.....	5
Rett til tilpasset arbeidsplass	5
Habiliteringstjenesten for barn (HABU).....	6
Individuell plan (IP) og individuell opplæringsplan (IOP).....	6
Individuell plan (IP).....	6
Individuell opplæringsplan (IOP).....	6
Ansvarsgrupper.....	7
Ansvarsgruppemøter.....	7
Hjelpemidler.....	8
Læremidler.....	8
Dagliglivets hjelpemidler.....	8
Habiliterings- og rehabiliteringsopphold	8
Nora	9
Assistanse i hverdagen	9
Assistanse	11
Trenger barnet mitt assistanse?	11
Organisering av assistansen.....	11
Assistanse på skolen.....	11
Assistanse og avlastning hjemme og i fritiden	12
Søknad om tjenester fra kommunen.....	14
Lene.....	16
Overgangen til ungdomsskolen.....	16
Skoletilbud ved sykehusinnleggelse	16
Omsorgspenger	17
Oda	17
Bruk av PC på skolen.....	18
Skoleskyss	18
En ny start for Mariell.....	19
Krokeide videregående skole.....	19
Overgangen fra ungdomsskolen til videregående	20
Særskilt inntak.....	20
Valg av studieretning.....	20
Kilder	21

Innledning

I denne brosjyren ønsker Foreningen for Muskelsyke å bidra til at elever med funksjonshemming kan få en bedre skolehverdag. Vi har samlet informasjon om rettigheter elever har når skolehverdagen skal tilrettelegges og hvordan disse kan brukes praktisk.

I brosjyren får du møte fem jenter som forteller hva som er viktig for dem i hverdagen. Ine og Nora går på barneskolen mens Oda går på ungdomskolen. Lene ser tilbake på sin skolehverdag og deler sine erfaringer med oss. Du får også møte Mariell, som går på videregående. Hun har en del tanker om hva som er viktig å tenke på når du skal over til videregående skole.

Med vennlig hilsen

Tone I. Torp

Leder, Foreningen for muskelsyke

Ine

Ine er ei jente på 6 år som startet i 1. klasse høsten 2014. Foreldrene opplever at de har blitt tatt godt imot og at skolen er genuint interesserte i å bidra til at Ine får en god skolehverdag.

Ines motorikk er senere utviklet enn vanlig. Derfor bruker hun mer tid og energi på fysiske aktiviteter. Det gjør at hun blir lettere sliten enn andre barn. Funksjonshemmingen er lite synlig, og det kan derfor være vanskelig for andre barn å forstå hvorfor hun får ekstra hjelp på skolen. Foreldrene og Ine har derfor valgt å være åpne om funksjonshemmingen Ine har.

Ansvarsgruppe

Ine har egen ansvarsgruppe og de har utarbeidet en individuell opplæringsplan (IOP). Dette var til god hjelp i overgangen fra barnehage til skole. Det ble tidlig opprettet et samarbeid med skolen. Ines behov blir godt ivaretatt siden spesialpedagogen fra barnehagen ble med over i skolen. Overgangen ble lettere for Ine siden det er en kjent person som ble med fra barnehage til skole. Det gir henne større trygghet i hverdagen.

Energiøkonomisering

På grunn av at Ine har nedsatt motorikk og blir fortere sliten, så er det viktig at hun bruker kreftene sine riktig. Hun må energiøkonomisere, Ved hjelp av energiøkonomisering kan hun spare energi og opprettholde aktiviteter som er viktige i hverdagslivet. Det er ikke et mål at hun skal klare alt selv, for da blir hun utslitt. Målet er at hun skal ha energi til å kunne gjøre de viktige tingene i løpet av en skoledag. Dette er foreldrene veldig bevisste på overfor skolen.

De andre elevene er godt informert om hvorfor Ine trenger litt tilrettelegging og de tar hensyn til dette. For at Ine skal kunne komme seg igjennom en skoledag, så har hun, foreldrene og skolen valgt å tilrettelegge på flere måter. Hun deltar som vanlig i gym, både ute og inne.

Ine får hjelp til påkledning selv om dette er noe hun kan selv. Det handler ikke alltid om å være selvstendig, her er det viktigere at hun skal slippe å bruke hele friminuttet på å kle på seg. Dette er viktig for å sørge for at Ine får ta del i aktivitetene sammen med hele klassen sin for å ivareta det sosiale felleskapet i klassen. På turdager blir Ine kjørt i egen bil sammen med sine venner fra klassen. Da har hun overskudd til lek på plassen de kommer til, istedenfor å bruke mye energi på å gå lange turer. Det er også en voksen som bærer sekken for henne slik at hun slipper å bruke krefter på det. Enkelte dager drar hele klassen på kortere turer sammen med Ine. Dette for at hun skal slippe å gå langt. På den måten får hun hele turopplevelsen sammen med de andre i klassen.

Skolen har gitt tilbud om taxi til og fra skolen. Ine selv ønsker å ta buss sammen med de andre barna. Foreldrene har avtalt at en ansatt fra skolen alltid skal ta imot henne på skolen og følge henne til bussen når skoledagen er ferdig. I tillegg har Ine dobbelt sett med bøker, ett på skolen og ett hjemme. Da slipper hun å bære en tung sekk til og fra skolen.

Hjelpemidler

Ine har fått ulike hjelpemidler fra hjelpemiddelsentralen. Hun har blant annet en sykkel med el-motor som hun kan bruke på lengre og kortere turer og i friminuttene. Dette er noe hun foreløpig kun har hjemme, men som det også skal søkes om å få på skolen etter hvert slik at hun slipper å ta den med til og fra skolen.

Overgang fra barnehage til skole og fra skole til skole

For barn som har behov for spesiell tilrettelegging er det ekstra viktig at overgangene blir tatt på alvor og nøye planlagt. Overgangene kan være kritiske, og det får store følger dersom de ikke blir gjennomført på en god måte. En god overgang kan være med på å sikre en god skolehverdag. I veilederen *"Fra eldst til yngst. Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole"* kan man lese mer om samarbeidet mellom barnehage og skole. Veilederen inneholder tips og råd om hvordan man kan gjøre overgangen så god som mulig for barnet.

Det er nødvendig å forberede overgangen i god tid i forveien. To år før skolestart er et minimum for barn som trenger tilrettelegging. Kontaktpersoner fra barnehage, skole, SFO og andre aktuelle instanser må opprette en dialog på et tidlig tidspunkt for å kunne sikre en god overføring av informasjon og et godt samarbeid.

For barnet er det viktig å ha en positiv start på skolen. De fleste barnehager tilbyr en skolestartergruppe for 5-åringene det siste barnehageåret. Her får de øvd seg på skolerelaterte oppgaver og blir introdusert for hvordan skolelivet er. Det er viktig at barnehagen legger til rette for med funksjonsnedsettelse slik at de får en likeverdig del i dette opplegget. I brosjyren *"Med spent forventning"* finnes mer informasjon om hva som er viktig å tenke på i forbindelse med overgang barnehage – skole.

En skole for alle

Felleskolen i Norge har som mål at alle barn skal få opplæring i samme skole. Det gjelder også barn som har en funksjonshemming. Sentrale prinsipper er likeverd, inkludering og tilpasset opplæring. Dette innebærer at opplæringen skal være tilgjengelig for alle, og at alle skal få gode muligheter for læring, mestring og utvikling. Et likt tilbud til alle gir ikke et likeverdig tilbud – for å kunne gi et likeverdig tilbud, må skolen gi en variert og differensiert opplæring.

Prinsippet om likeverd er i opplæringsammenheng svært viktig. I «Læreplanverket for kunnskapsløftet» omtales likeverd som likeverdige muligheter. Dette handler om at opplæringen skal være for alle barn og unge. Opplæringen må derfor ha et stort rom for tilpasning. Dette arbeidet må gå ut ifra elevens evner, forutsetninger, bakgrunn og interesser. Det er derfor viktig at hensynet til felleskap og inkludering ivaretas, og det vil være viktig at elevene møter utfordringer som de kan strekke seg etter.

Rett til tilpasset arbeidsplass

Alle elever i grunnskolen og i videregående opplæring har rett til en arbeidsplass som er tilpasset deres behov. Dette fremgår i Opplæringsloven §9A-2 tredje ledd som sier følgende: «*Alle elever har rett til en arbeidsplass som er tilpasset deres behov.*» Skolen har ansvaret for å sørge for at det vurderes om elevene har en arbeidsplass som er tilrettelagt deres behov.

Denne bestemmelsen er gjeldende for alle elever, også for elever med funksjonshemninger. Arbeidsplassen skal være slik at den ikke gir eleven plager eller skader i skjelett, muskler eller sanseapparat, og at det ikke er en hindring for elevens muligheter for læring. Bestemmelsen innebærer at alle elever har krav på ekstra utstyr, inventar og læremidler som er nødvendig for at de skal kunne få et tilfredsstillende utbytte av undervisningen

Habiliteringstjenesten for barn (HABU)

Habiliteringstjenesten for barn (HABU) tilbyr en tverrfaglig innsats for bedring av funksjonsevne, helse og livskvalitet gjennom utredning, diagnostikk, behandling og tiltak for barnet. Målgruppen for HABU er barn som har en funksjonshemming.

HABU kan utrede hvilke behov barnet har før det begynner på skolen. De kan også være behjelpelig underveis i skolegangen hvis det er behov for det. Det er legen som søker barnet inn i HABU.

HABU kan bistå med utredning, kurs, veiledning og pasientopplæring. Arbeidsmåten er fleksibel, og tilpasses hver enkelt brukers behov.

Individuell plan (IP) og individuell opplæringsplan (IOP)

Individuell plan (IP) og individuell opplæringsplan (IOP) er viktige verktøy for å få på plass en god skolehverdag. Fordelen med å ha en IP er at fagfolk knyttet til barnet samles med jevne mellomrom i en ansvarsgruppe. Da er det vanskeligere for den enkelte enhet å fraskrive seg ansvar, og fagfolk får et helhetlig bilde av behovene til barnet og familien. Ansvarsgruppemøter er et fint verktøy for å få et helhetlig tjeneste tilbud, slik Nora har fått i forhold til assistanse hjemme og på skolen.

Individuell plan (IP)

IP Personer med behov for langvarige og koordinerte tjenester fra det offentlige tjenesteapparat har en rett til å få utarbeidet en individuell plan. I praksis betyr dette at barn som har en funksjonshemming har rett på å få en IP.

Retten til å få utarbeidet en IP er hjemlet i Helse og omsorgstjenesteloven, samt Pasientrettighetsloven. Plikten til å utarbeide IP er hjemlet i Kommunehelsetjenesteloven, Helse og omsorgstjenesteloven, Lov om spesialisthelsetjenesten og Psykisk helsevernloven.

En individuell plan kan gripe inn over alle tjenesteområder og forvaltningsnivå. Den bør omfatte alle tjenester et med behov for langvarige og sammensatte tjenester trenger for å kunne leve med god livskvalitet. Dette innebærer at den individuelle planen vil være en overordnet plan og at andre planer (individuell opplæringsplan, omsorgsplan, behandlingsplan osv.) som er utarbeidet for barnet må samordnes og tilpasses den individuelle planen. Dette krever et nært samarbeid mellom ulike instanser.

Individuell opplæringsplan (IOP)

Opplæringsloven §5-5 sier at skolen har plikt til å utforme en IOP (IOP). Dette gjelder elever som får spesial-undervisning og de som ikke kan følge retningslinjene i det nasjonale læreplanverket. Dette gjelder ikke bare barns som har behov for spesialundervisning på grunn av lærevansker, eller atferdsproblemer. Barn med fysiske funksjonshemninger har rettigheter under denne paragrafen. Det kan være behov for å lage en IPO hvis barnet har behov for assistent i undervisningen, redusert pensum, eller tilrettelegging av gymtimer og utflukter. Da er man sikker på at skolen vet hva det er behov for, og hva de plikter å gjøre.

Det er viktig å tenke framover. Selv om det ikke er et veldig åpenbart behov nå, så vil det kunne komme etter hvert. Mange barn som har en funksjonshemming har legebesøk, fysioterapi, og sykehusinnleggelse. Det gjør at de går glipp av mye undervisning. For å sikre at eleven kan følge resten av klassens pensum, kan det være lurt å få noe ekstraundervisning i perioder. Selv om barnet ikke trenger assistent enda, så kan det bli aktuelt å få det når skolehverdagen blir mer krevende fysisk. Lange dager, utflukter, svømming, gym er alle ting som kan være slitsomme for elever med funksjonshemming. Har man en IOP og en ansvarsgruppe vil dette bli enklere å få til, samt at det vil være enklere å avdekke behov underveis.

Den individuelle opplæringsplanen skal vise mål for og innholdet i opplæringen og hvordan dette skal gjennomføres. Læringsmålene skal være konkrete og vurderes i forhold til elevens læring og utvikling. Ifølge forskrift om individuelle planer skal det utarbeides en individuell plan (IP). Den skal bidra til å gi et helhetlig, koordinert og tilpasset tilbud for den enkelte elev. IP er overordnet for den IOP og omfatter alle de tjenestene eleven har bruk for.

Det er viktig å vite at tiltak som er foreslått i IP og IOP ikke er innvilget før det har blitt fattet et vedtak fra nødvendig etat. Det betyr i praksis at alle kan være enige om at barnet skal få assistent hjemme, men så lenge kommunen ikke fatter et vedtak om dette, så har man ikke rett på assistanse. Fordelen med å ha en IP, IOP og ansvarsgruppe er at fagfolkene rundt barnet møtes, og diskuterer i felleskap hva som er nødvendig for å gi barnet en god hverdag. Disse diskusjonene gir god faglig begrunnelse på hvorfor de ulike tiltakene er nødvendige. Da er det vanskeligere for de ulike etatene å la være å fatte nødvendige vedtak og, å følge dem opp.

Ansvarsgrupper

Når et barn har en funksjonshemming er det viktig å få satt ned en ansvarsgruppe hvor målet er å samkjøre planlegging og tiltak som skal være til barnets beste. Foreldre som mener det er behov for en ansvarsgruppe kan ta dette opp med lege, fysioterapeut, ergoterapeut eller HABU for barn.

Ansvarsgruppen er tverrfaglig og består av personer fra ulike fagfelt. Dette kan for eksempel være en spesialpedagog, andre pedagoger i barnehage/skole, lege, lærere, foresatte og fysioterapeut. I enkelte tilfeller er også barnet det gjelder med. Det er vanlig å koble inn HABU, som en forsterking av gruppen. De kan bidra med råd og veiledning. Ansvarsgruppen møtes jevnlig for å evaluere og diskutere veien videre. Det er nødvendig med god dokumentasjon fra møter og avgjørelser som tas. Ansvarsgruppen har en sentral rolle i forbindelse med overgang fra barnehage til skole og fra skole til skole.

Det er en koordinator som leder gruppen. Dette kan for eksempel være en lærer, spesialpedagog, ergoterapeut eller en fysioterapeut. Koordinatoren kan avlaste foreldrene ved å koordinere det praktiske arbeidet rundt eleven. Ved å ha kun en kontaktperson å forholde seg til, blir hverdagen enklere for foreldrene.

Ansvarsgruppemøter

Ansvarsgruppemøtene gjennomføres ved at koordinator innkaller til møtene. På møtene er foreldre, barnehage, skole og eventuelt andre etater som barne- og familietjenesten representert. Disse skal sammen justere kursen for IP og eventuelt en IOP, samt sørge for at nødvendige tiltak blir gjennomført.

Ansvarsgruppemøte i forbindelse med overgang barnehage – skole bør gjøres i god tid i forveien, selv om barnet har vedtak på tiltak i barnehagen, så følger ikke disse automatisk med til skolen. Har barnet

assistent i barnehagen, så følger ikke dette vedtaket med når barnet begynner på skolen. Det må fattes et nytt vedtak om spesialpedagogisk hjelp i skolen for at barnet skal få assistent. Skolen bør ha god informasjon om barnets behov i god tid i forveien. Da har de god tid til å kunne tilpasse og eventuelt gjøre forbedringer i forhold til universell utforming av skolen og hjelpemidler.

Hjelpemidler

Ine og de andre barna i brosjyren har fått tilgang til hjelpemidler som bidrar til å lette hverdagen og skolegangen. Regelverket skiller mellom læremidler og hjelpemidler.

Læremidler

Læremidler skal finansieres av skolen. De har ansvar for å tilby de hjelpemidlene og det utstyret som trengs for at elevene skal få et forsvarlig utbytte av opplæringen. Dette kan være pc, tilrettelagt pult og pedagogiske hjelpemidler som skal bidra til at eleven får utbytte av undervisningen.

Dagliglivets hjelpemidler

Dagliglivets hjelpemidler er hjemlet i Folketrygdloven §10-7 og finansieres av NAV.

Det kan for eksempel være rullestol, tilpasset sykkel eller personløfter. Dette er hjelpemidler som bidrar til å gjøre hverdagen for barnet enklere. I hvert fylke finnes en Hjelpemiddelsentral som kan hjelpe til med å finne ut hva barnet trenger.

På www.hjelpemiddeldatabasen.no finnes en oversikt over hvilke hjelpemidler som finnes. For å finne ut av hvilke hjelpemidler eleven trenger, kontakter man ergoterapeut eller fysioterapeut i kommunen. Er det behov for bistand fra Hjelpemiddelsentralen tar fagpersonen kontakt med dem.

På NAV sine nettsider er det også utformet forslag til hvilke hjelpemidler som kan være nyttige å ha. Det er også linket til filmen "Vi har mer på lager", som gir informasjon om hva hjelpemiddelsentralen kan tilby.

Habiliterings- og rehabiliteringsopphold

Frambu og Beitostølen tilbyr habiliteringsopphold hvor man kan få møte barn og ungdommer fra hele landet. På habiliteringsopphold får både barn og foreldre nyttig inspirasjon og kunnskap som kan gjøre det enklere å takle hverdagen hjemme. Sjekk ut nettsidene deres dersom dette er noe som kan være aktuelt for deg eller noen i din familie.

Frambu

Frambu tilbyr både sommerleirer for barn og ukeskurs for foreldre og barn. Frambu er en del av spesialisthelsetjenesten og har spesiell kompetanse på rundt 120 ulike sjeldne diagnoser/diagnosegrupper. Senteret utvikler, samler og sprer tverrfaglig kunnskap til personer med diagnose i alle aldre og livsfaser, og til pårørende og tjenesteytere rundt disse.

På Frambu tilbyr de blant annet:

- Informasjon om ulike diagnoser
- Kommunikasjon med fagpersoner
- Ulike kurs og konferanser
- Veiledningstjenester både lokalt og regionalt
- Forsknings- og utviklingsarbeid

Hver sommer arrangerer Frambu fire helt spesielle kurs for barn, unge og voksne med sjeldne diagnoser. Hver leir varer i 7 til 12 dager og har ca. 50 deltakere per leir. Her får deltakerne møte andre som er i samme situasjon som seg selv, utveksle erfaringer og knytte sosiale nettverk. Frambu legger også til rette for at deltakerne skal få mulighet til å trosse egne grenser og oppdage nye muligheter. Leirene drives av unge, engasjerte leirmedarbeidere med støtte fra fagpersoner fra Frambu og er svært populære både blant deltakere og hjelpere. Leir på Frambu er ikke et ferie- eller avlastningstilbud, men et annerledes kurs hvor målet er å gi deltakerne mulighet til å møte andre i samme situasjon for å utveksle erfaringer og knytte nettverk.

Dere kan lese mer om Frambu, og hva de har å tilby ved å klikke dere inn på Frambu sine nettsider på: www.frambu.no

Beitostølen helsesportsenter

Beitostølen helsesportsenter tilbyr 2 ukers opphold for barn og foreldre. Ungdommer kan delta på 14 dagers kurs, eller 4 ukers kurs.

Beitostølen helsesportssenter en helseinstitusjon innenfor spesial-helsetjenesten. Ved Beitostølen helsesportsenter har de et stort fokus på fysisk aktivitet, samt på økt aktivitet og deltakelse gjennom livet, som også er deres visjon. De gir tilbud til barn og unge, unge voksne og voksne over 30 med funksjonsnedsettelse. Beitostølen tilbyr opphold til mennesker med ulike diagnoser, funksjonsnivå og alder.

Tilbudet fokuserer på at en ramme av natur og kultur skaper forutsetninger for aktivitetsglede, felleskap, mestring og læring. Gjennom bruk av tilpasset fysisk aktivitet skal senteret legge til rette for at brukerne får utnyttet sine evner og muligheter. Beitostølen tilbyr et stort utvalg av aktiviteter. I løpet av et opphold kan barnet prøve å ri, sykle, ski, ake med mer. De har god kunnskap om tilrettelegging av aktivitet og utstyr.

Man kan lese mer om Beitostølen på deres nettsider:

<http://www.bhss.no/>

Nora

Nora går i 3 klasse på en barneskole i Os kommune. Hun kan gå korte avstander innendørs. Det er vanskelig for henne å gå ute og over lengre avstander. Nora bruker derfor elektrisk rullestol hele skoledagen sin.

Assistanse i hverdagen

Det har vært svært viktig for familien at begge foreldrene kan være ute i full jobb. Assistanse til Nora har vært viktig for å få til dette. Mor understreker at dette også er en veldig god løsning for Nora selv. Sammen med assistenten får hun den samme friheten som sine venner. Andre 8 åringer klarer mye selv, og de begynner en gradvis frigjøringsprosess fra foreldrene. Med assistent kan Nora delta i venneflokk, uten å være den kjipe som alltid må ha med foreldre. Ved å ta i bruk assistanse tidlig blir hun vant til å få assistanse fra andre enn foreldrene, noe som er viktig for at hun skal bli selvstendig og etter hvert etablere sitt eget voksenliv.

Nora har en helhetlig assistanseordning. Hun har samme assistenter både til avlastning, støttekontakt, skole og til fritid med bistand. Denne ordningen er organisert av Os kommune. Nora har assistent fra 07.00 om morgenen til 19.30 om kvelden to dager i uken. Da har de med assistenten til fritidsaktiviteter som foregår på ettermiddager. I ukedagene kommer assistentene hjem til familien for å gjøre morgenstell og mating før de følger Nora til skolen. Det har vært svært viktig med kontinuitet for familien. Far jobber i Nordsjøen og er borte 14 dager av gangen.

Nora har med seg assistentene på skolen, og dersom assistenten er syk, så forteller mor at det enten er rektor eller SFO-leder som henter og bringer Nora. På skolen har Nora fysioterapeut som er med for å tøye/strekke i løpet av skoledagen og for å vurdere Noras sittestilling. Hun sitter i hvilestilling under samlingsstunder for å kunne avlaste litt. Nora har også en kontaktlærer som er svært god på kommunikasjon og samarbeid med foreldrene, i tillegg til at hun inkluderer Nora i skolehverdagen på en svært god måte.

Skolefritidsordningen (SFO) er veldig fleksibel. De ansatte på SFO følger Nora hjem når dagen er over, og dersom hun skal på ridning blir hun fulgt dit. Nora har også svømming en dag i uken. Dette foregår samtidig som de andre barna i Noras klasse har gym.

Assistanse

Funksjonsnivået til barnet avgjør om det har behov for assistanse. Det er viktig å huske på at en assistent er en ressurs som avlaster barnet. Da får barnet overskudd til å konsentrere seg om det faglige på skolen. For mange barn som har en muskelsykdom eller en annen funksjonshemming vil det å få hjelp til praktiske gjøremål frigjøre energi som de kan bruke på å lære. Assistansen kan for eksempel være påklledning, skriving, bæring av sekk, toalettbesøk samt transport til og fra skolen. De fleste assistenter som brukes i skolen, er ansatt i skolen.

Trenger barnet mitt assistanse?

Det kan være vanskelig både å innse, og å kreve at barnet skal få assistanse. De fleste foreldre ønsker at barna skal være selvstendige og flinke til å klare mye selv. Det kan oppleves som et nederlag å si «*mitt barn klarer ikke det andre barn klarer*».

Vi i FFM erfarer at mange får en mye bedre hverdag med assistanse. Barnet får mer overskudd som kan brukes på det som er viktig: være sosial med andre, og ikke minst, til å lære alt det som skal læres på skolen. Det er viktig å ha fokus på det som er viktig for barnet. Helt dagligdagse aktiviteter krever mye krefter når man har en funksjonshemming. Noen er helt utslitt etter å ha stått opp, kledd på seg og spist. Da er det ikke mye krefter igjen til å lære og leke med andre.

For å få kartlagt assistansebehovet hos barnet kan man få hjelp bl.a. av HABU.

Organisering av assistansen

Nora har vært heldig og fått organisert assistansen sin slik at den er sammenhengende, både hjemme, på skolen og SFO. Lovverket skiller imidlertid på assistanse i hverdagen og assistanse i skolesituasjonen. Assistanse i hverdagen er kommunens ansvar å finansiere. Assistanse på skolen er det skolen som har ansvar for å finansiere.

Assistanse på skolen

Det finnes flere kommuner som klarer å organisere assistansen slik at samme assistent følger barnet igjennom dagen. Viljen til å tenke nytt og, ikke minst, ha fokus på barnets beste er viktig. Dessverre opplever en del som søker om assistanse at de må «kjempe» for å få det de mener barnet trenger. Det kan være nytt, både for kommune og skole, at barn trenger assistanse. God dokumentasjon fra fagpersoner og en trygghet på at dette har man faktisk krav og rett på, uavhengig av kommuneøkonomi, hjelper en igjennom prosessen.

Retten til assistanse i skolen kan kobles til tre hovedtema: psykososialt miljø, ADL- trening og spesialundervisning. Ta kontakt med skolen for å søke om assistanse på skolen. HABU kan hjelpe til i søknadsprosessen hvis man er i kontakt med dem.

Psykososialt miljø

Retten til et godt fysisk og psykososialt miljø er en individuell rett, som vil si at det er den enkelte elevs oppfatning av miljøet i skolen som er avgjørende. Denne retten gjelder for alle elever i skolen.

I Opplæringsloven § 9A-1 sies det at alle har rett til et godt fysisk og psykososialt miljø. I Opplæringsloven § 1 stilles det krav om at skolens miljø skal fremme helse, trivsel og læring. Det som er avgjørende er virkningen miljøet har på den enkelte eleven i skolen. Kravet i §9A-1 handler om at miljøet skal ha en positiv effekt på eleven (Utdannings-direktoratet, 2009).

Elever som har en funksjonshemming kan ha behov for assistanse for å kunne delta aktivt i det sosiale miljøet på skolen. Forflytting, påkledning og andre fysiske hindre kan gjøre at eleven blir hemmet fra å delta. Med en assistent blir det mulig å delta på lik linje med de andre.

Selvhjelp og sosial fungering

Å være selvhjulpen er viktig for oss alle, og minst like viktig for muskelsyke barn og unge. Funksjonshemming kan gjøre at barnet har behov for langt større oppfølging enn andre. Elever som trenger hjelp til av- og påkledning, mat, toalettbesøk og annen trening i dagligdagse gjøremål (Activity of daily living, ADL-trening) kan få assistent til dette. Det regnes som opplæring når tiltaket gis under skolens ansvar og ledelse, og der tiltaket er en del av den individuelle opplæringsplanen og hjemlet i enkeltvedtaket om spesialundervisning.

Elever med individuell opplæringsplan kan ha behov for ADL-trening for å nå fastsatte mål. ADL-treningen kan derfor regnes som opplæring i Opplæringslovens forstand, selv om aktiviteten kan regnes som helse- og omsorgstiltak i andre sammenhenger. ADL-treningen vil da være en del av elevens spesialundervisning etter Opplæringsloven og ADL-treningen skal fremgå av elevens enkeltvedtak.

Spesialundervisning og spesialpedagog

Når skolen vurderer at eleven ikke har tilfredsstillende utbytte av den ordinære oppøringen, må det vurderes om eleven har behov for spesialundervisning. Det er rektor ved skolen som har ansvaret for å behandle saken.

Barnets behov blir utredet av Pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT). I enkelte kommuner heter tjenesten Barne- og familietjenesten. PPT utreder barnets behov og utarbeider en sakkyndig vurdering. Denne har foreldrene rett til å ha fullt innsyn i. Skolen trenger foresattes tillatelse for oppmelding til PPT og for å kunne få utarbeidet en sakkyndig vurdering. Det vil fattes et enkeltvedtak med antall timer spesialundervisning som eleven har krav på. Spesialpedagog vil utarbeide en Individuell opplæringsplan som skal gi en oversikt over hvilke områder det skal jobbes med. Denne planen skal evalueres hvert halvår, det utarbeides da en halvårsrapport

Assistanse og avlastning hjemme og i fritiden

Det er kommunen som har ansvaret for assistanse når barnet ikke er på skolen. Dette er hjemlet i Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester mm. I § 1-1. beskrives lovens formål som er særlig å forebygge, behandle og tilrettelegge for mestring av nedsatt funksjonsevne, fremme sosial trygghet, bedre levevilkårene for vanskeligstilte, bidra til likeverd og likestilling og forebygge sosiale problemer. Loven pålegger kommunen at alle skal få mulighet til å leve og bo selvstendig og til å ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre. Dette gjelder også barn.

For å få assistanse til et barn må barnet ha et større hjelpebehov enn det man normalt ville forvente av et barn i den alderen. Det kan være vanskelig å vite om ens eget barn er mer hjelpetrengende enn andre. Foreldre hjelper gjerne, og vil at barnet skal ha det godt. Derfor kan det sitte langt inne for foreldre å innrømme at barnet og familien trenger assistanse. Husk at barnet skal få en barndom som alle andre, og at det ikke nødvendigvis er det beste for hverken barn eller voksen å slite seg ut på å mestre dagligdagse aktiviteter. HABU er en fin samarbeidspartner som kan bistå med å finne ut hva og hvor mye man trenger.

Hvilken form for assistanse man velger kommer an på behovet hos familien, og hva kommunen vedtar. Det er viktig å gå i en dialog med kommunen, og å være åpne på hvilke behov man har. Kanskje må man ta imot en tjeneste som ikke var førstevalget, for at kommunen skal få innsikt i familiens behov.

Kommunen tilbyr ulike former for assistanse og avlastning, litt avhengig av assistansebehovet hos barnet:

- Avlastning
- Brukerstyrt Personlig assistanse (BPA)
- Hjemmesykepleie
- Hjemmetjeneste
- Støttekontakt for barnet

Disse tjenestene er hjemlet i Helse og omsorgsloven, § 3.2 ansvar for helse- og omsorgstjenester, avsnitt 6.

Omsorgslønn kan ytes til en eller begge foreldrene hvis barnets funksjonshemming er omfattende. Vi omtaler dette her, selv om det ikke er en kommunal tjeneste på linje med de øvrige. Noen foreldre velger denne løsningen istedenfor å ha assistenter eller hjelp fra kommunen.

Avlastning

Det finnes ulike former for avlastning. En vanlig form er at barnet som har en funksjonshemming får et opphold enten hos en besøksfamilie, i en barnebolig eller i en institusjon. Lengden på oppholdene varierer. Noen har en dag i uken, noen ei helg i måneden mens andre igjen får noen ukers opphold mens resten av familien er på ferie.

I noen tilfeller får søsken avlastningsopphold hos en besøksfamilie, enten sammen med barnet som har en funksjonshemming eller alene. Det kan være godt også for søsken å komme litt bort, og få være bare seg selv. For foreldrene kan det være godt at alle barna er borte, slik at de får en hvilehelg.

Brukerstyrt personlig assistanse

Brukerstyrt personlig assistanse (BPA) er en alternativ organisering av praktisk og personlig bistand for funksjonshemmede med behov for assistanse i dagliglivet, både i og utenfor hjemmet. En BPA skal være dine hender og føtter, en person som bistår deg der du har behov for det. BPA gir brukeren stor frihet til å organisere tjenesten og styre hverdagen sin selv – målet er frihet og et enklere liv! Det er mulig å få omgjort tradisjonelle tjenester til BPA. Det gir en mer fleksibel bruk av timene, og større selvbestemmelse. Noe som kan gjøre det lettere for familien som helhet å fungere som familie.

Den som trenger assistanse innehar arbeidslederrollen og påtar seg større ansvar for organisering og innhold i forhold til sine behov. Når barn trenger assistanse er det ofte foreldrene som tar arbeidslederrollen. De blir da en medarbeiderleder.

Assistansemottakeren kan styre alle timene sine selv, eller kombinere brukerstyrt personlig assistanse med for eksempel nattjeneste i kommunens regi – hvis vedkommende trenger bistand på den tiden av døgnet. All erfaring viser imidlertid at ordningen fungerer mest fleksibelt når brukeren styrer de fleste timene selv.

Fra 1.1.15 er BPA lovfestet i Helse og omsorgsloven, § 3-8. Brukerstyrt personlig assistanse: «Kommunen skal ha tilbud om personlig assistanse etter § 3-2 første ledd nr. 6 bokstav b, i form av praktisk bistand og opplæring, organisert som brukerstyrt personlig assistanse.» Rettighetsfestelsen gjelder den som har behov for mer enn 32 timer bistand per uke. Hvis du har behov for mer en 26

timer, har du krav på BPA hvis kommunen ikke kan bevise at det blir billigere for dem å organisere assistansen i ordinære tjenester. Dette gjelder også hjemmeboende barn.

Målet med BPA er at brukeren får et aktivt og mest mulig uavhengig liv til tross for sterk funksjonshemming. For familien, og ikke minst barnet, vil BPA gi muligheten til at assistansen kan brukes til det som trengs, når det trenges. BPA kan vokse med barnet, og gi en gradvis løsrivelse tilsvarende de andre barna i familien.

Hjemmetjeneste

Dette er kommunens tradisjonelle tjenester hvis noen trenger praktisk bistand i hverdagen. Hjemmetjenesten er en samlebetegnelse for hjemmesykepleie og hjemmehjelp.

Hjemmesykepleien er hjemlet i Lov om helsetjenester i kommunen, og tildeles etter vurdering og behov til de som bor, eller midlertidig oppholder seg, i kommunen. Hjemmehjelp/praktisk bistand tildeles etter vurdering til de som har et særlig hjelpebehov pga. sykdom eller funksjonshemming.

Familier hvor en eller flere av barna har en funksjonshemming kan ha behov for hjemmetjenesten. Der hvor barnet har behov for våken nattevakt, eller hjelp innimellom til å snus om natten, kan det være stor avlastning for foreldre at det kommer noen fra hjemmetjenesten og tar ansvar for den biten.

Når barn som er blitt så gamle at de ønsker å kunne stelle seg, kle seg og gå på do selv, kan det være lurt å få assistanse til disse tingene. Da vil barnet få en gradvis løsrivelsesprosess på linje med andre barn. Dette kan også hjemmetjenesten bidra med.

Støttekontakt

Etter hvert som barnet blir større kan det være fint å få en støttekontakt. Denne kan være med på aktiviteter i fritiden, og vil kunne gi barnet den samme frihet som andre barn, selv om barnet trenger assistanse.

Støttekontakten er på mange måter en assistent som kan hjelpe barnet med praktiske ting. Barn som ikke har behov for personlig assistanse, kan ha stor glede av å ha en støttekontakt. Denne kan gjøre det mulig for barnet/ungdommen å gå på kino med jevnaldrende uten foreldrene for eksempel. Den kan også bidra til sosiale trening hvis barnet trenger det.

Omsorgslønn

Foreldre som har et barn med en omfattende funksjonshemming kan få omsorgslønn. Det skiller seg fra de andre tjenestene ved at det ikke kommer inn noen utenfra å utfører assistansen. Kommunen betaler omsorgslønn for at foreldrene skal yte assistansen selv.

Omsorgslønn dekker ikke det man tidligere tjente som arbeidstaker. Det kan allikevel gi foreldrene mulighet til å gå ned i stilling, eller at en er hjemmeværende. Ved innvilgelse og fastsettelse av omsorgslønn skal kommunen ikke ta hensyn til familiens økonomiske forhold, - bortsett fra eventuelt innvilget hjelpestønad. (Info om hjelpestønad på nav.no)

Søknad om tjenester fra kommunen

Det er svært sjelden en kommune kommer og spør hva familien trenger. Som hovedregel må man ta kontakt med kommunen og levere inn en skriftlig søknad. I noen tilfeller kan HABU for barn hjelpe deg til med å utforme søknaden.

Det er viktig at foreldre er konkret i sin beskrivelse av behovet. For foreldre er det kanskje en selvfølge at barnet ikke klarer å reise seg selv fra stolen, og derfor ikke kan være med andre ut på lek alene, eller gå på do alene, eller være hjemme alene. For saksbehandler er ikke dette en selvfølge. Saksbehandleren må få gode argumenter for hvorfor barnet bør få det antall timer det har behov for.

Saksbehandlere legger vekt på å dekke primære behov, så det er viktig å legge vekt på assistansen barnet trenger til dagliglivets gjøremål; dvs. kle på seg, spise, gå på do osv. Hvordan man ordlegger seg i søknaden er viktig. I praksis betyr det man ikke skriver at barnet trenger assistanse å leke med andre, men at barnet trenger assistanse til for eksempel forflytning til toalettet, eller hjelp til å komme opp fra bakken osv. ved aktiviteter utenfor huset.

Det kan være tøft å sette ord på alt barnet ikke kan, som andre barn kan selv. Husk at dette gjør dere for at barnet skal få en bedre hverdag. Med god assistanse, uavhengig av hvilken form man velger, så vil barnet få en bedre barndom, og ha overskudd til det som er viktig.

Lene

Lene forteller at hun tidlig i skoleløpet var klar over at hun ikke var som sine jevnaldrende. Foreldrene hennes var svært opptatt av at hun skulle få den hjelpen hun trengte. Tilretteleggingen var på mange måter enkel. Lene foreller at på klasseseter fikk hun tilbud om alternativ rute, i gymtimer hvor det skulle jogges fikk hun sykle, og skulle man fra A til B, så ble hun kjørt med bil. Det sikret at hun hadde overskudd til å konsentrere seg om det faglige og sosiale.

Lene fikk PC i 5 klasse og det gjorde hennes skolehverdag mye lettere. Tidligere hadde hun mye smerter i hånda og hun brukte all energien på å lytte og skrive for hand. Med skole pc ble dette mye enklere. Hun hadde også dobbelt sett med skolebøker, slik at hun slapp å gå mye med tung sekk. I gymtimene så hadde hun fysioterapeut eller en mindre krevende aktivitet enn de andre. I tillegg forteller hun at hun hadde en kontorstol i stedet for trestol.

Overgangen til ungdomsskolen

Foreldrene til Lene tok kontakt med ungdomsskolen i god tid før hun skulle starte for å gjøre dem oppmerksomme på hvilke behov hun hadde. På den måten fikk de en god overføring og ivaretagelse av Lenes behov.

På barneskolen så tenker man ikke så mye over hva andre tenker om seg, I tenårene og på ungdomsskolen er dette noe som ofte forandrer seg. Ungdomstiden er ikke alltid like enkel. Lene forteller at hun var ekstra bevisst på at hennes medelever ikke kunne se at hun var muskelsyk. Mange av hennes klassekamerater hadde derfor vansker med å forstå hvorfor hun fikk bruke datamaskin til å skrive prøver, tentamener etc. Det hente ofte at andre elever syntes dette var urettferdig. Lene hadde heldigvis en god venninne som forsto hvorfor Lene fikk denne hjelpen. Det var en god støtte for henne.

Lene mener det var viktig at lærerne hennes var godt informert om hennes situasjon.

Skoletilbud ved sykehusinnleggelse

Mange muskelsyke barn har hyppige sykehusinnleggelser, både planlagte og akutte. Dette kan føre til mye uønsket fravær på skolen. Opplæringsloven § 13.2 og 13.3 sier at det skal være et undervisningstilbud til barn og unge når de er innlagt på sykehus. De største sykehusene i Norge har et skoletilbud for barn og unge som har korte eller lengre sykehusopphold. Ta en titt på ditt nærmeste sykehus sine nettsider for å finne ut mer om hva som er tilgjengelig.

Ved St.Olavs hospital i Trondheim tilbyr de både førskole og skole til barn som er innlagt ved sykehuset. Dere kan lese mer om skolen St.Olav her:
<http://www.trondheim.kommune.no/stolavskolen>

Har ikke sykehuset et skoletilbud, kan dere inngå en avtale med skolen slik at eleven får oversikt over hva de andre lærer. Det er mulig å få ekstraundervisning hjemme hvis eleven ikke kan gå på skolen av helsemessige årsaker.

Omsorgspenger

Dette er «sykepenger» foreldre får utbetalt hvis de må være hjemme med sykt barn. Foreldre som har fravær fra jobb fordi barnet trenger oppfølging for eksempel til lege, HABU, ansvarsgruppemøter kan få omsorgspenger for dette.

Omsorgspenger betales av Nav. Det utbetales tilsvarende tapt lønn når man er borte fra arbeid, fordi barn eller barnepasser er syke. Pengene betales til alle som har varig omsorg for barn under 12 år når barnet er syk og trenger tilsyn og pleie. Dette gjelder altså uavhengig av stort omsorgsbehov. Dersom barnet er kronisk syk eller funksjonshemmet, gjelder retten til og med det året barnet fyller 18 år.

Det er begrenset hvor mange dager man får omsorgspenger for.

- 10 dager per kalenderår.
- 15 dager per kalenderår hvis du har omsorg for mer enn to barn.
- 20 dager per kalenderår hvis du er alene om omsorgen.
- 30 dager per kalenderår hvis du er alene om omsorgen for mer enn to barn.

Hvis du har kronisk sykt eller funksjonshemmet barn og dette fører til en markert høyere risiko for fravær, kan du i tillegg få ti stønadsdager for hvert kronisk sykt eller funksjonshemmet barn. Når du er alene om omsorgen, dobles antall stønadsdager.

Oda

Oda fra Trondheim er 13år og går i 7 klasse. Hun har personlige assistenter som er ansatt i Uloba. Assistenten kommer hjem til henne hver morgen hvor hun får hjelp til morgenstell og pustehjelp. På skolen har Oda rett til spesialpedagogisk hjelp tilsvarende 9 timer i uken. Disse timene er fordelt utover hele uken hvor Oda jobber sammen med en spesialpedagog.

Foreldrene har god erfaring med ansvarsgruppemøter i forbindelse med overgang fra barneskole til ungdomsskole. Skolen har lagt til rette for at overgangene skal bli så godt som mulig. Foreldrene synes det har vært svært positivt at de har sluppet å starte på nytt.

Skolen er universelt utformet, og Oda forteller at hun kommer seg frem dit hun ønsker. Foreldrene til Oda opplever at skolen har vært lydhør, og at de har fått god hjelp til å gjøre skolehverdagen så bra som mulig. Oda forteller selv at skolen har lagt til rette med blant annet dobbelt sett med bøker, alternative gymtimer, og muligheten til å være inne i friminuttene på vinteren.

Oda har vedtak på skoleskyss, hvor hun blir kjørt med taxi til og fra skolen. Assistentene er med og får alt som skal være med inn i bilen, for så å følge Oda til skolen. Skoleskyssen kan brukes når Oda trenger den. Om sommeren velger hun ofte å kjøre med el- stolen til skolen. Om vinteren kan dette være vanskelig på grunn av mye snø og glatt føre.

Bruk av PC på skolen

Det kan være små ting i hverdagen, som for eksempel skriving for hånd som er svært energikrevende. Oda nevner at en av de tingene hun er fornøyd med er at hun får bruke datamaskin gjennom hele skoledagen. For henne fungerer det godt å bruke datamaskin til notater, tentamener, prøver og eksamener. Oda sparer mye energi på dette, og den energien kan hun bruke på andre, viktigere oppgaver i skolen. Ved oppgaver der det kreves at det skrives for hånd, får hun skrivehjelp, dvs at noen andre skriver det hun sier. Pc er et eksempel på et pedagogisk hjelpemiddel som det er skolens ansvar å skaffe.

Skoleskyss

Mange elever får tildelt taxikjøring til og fra skolen. Dette kan være et viktig tiltak for å lette den totale belastningen i skolehverdagen. Selv om eleven er i stand til å komme seg til og fra skolen kan det være så krevende at det er lite energi igjen til å lære og være sosial mens man er på skolen.

Gratis skoleskyss er hjemlet i Opplæringsloven § 7-3. Skyss for funksjonshemmede og mellombels skadde eller sjuke: «Elevar som på grunn av funksjonshemming eller mellombels skade eller sjukdom har behov for skyss, har rett til det uavhengig av avstanden mellom heimen og opplæringsstaden. Elevar som har plass i skolefritidsordninga, jf. opplæringslova § 13-7, og som på grunn av funksjonshemming eller mellombels skade eller sjukdom har behov for skyss, har rett til skyss til og frå skolefritidsordninga. Retten omfattar ikkje skyss i skoleferiane. Retten til skyss gjeld uavhengig av avstanden mellom heimen og skolefritidsordninga.»

En ny start for Mariell

Mariell er 22 år og vokst opp i Tromsø. Der har hun gått i barnehage og på barne- og ungdomsskole. Siden Mariell er gående og ser relativt sprek ut, og kan det være vanskelig for lærere og skoleverket å se hvilke behov hun faktisk har.

Etter å ha forsøkt å fullføre ordinært løp på videregående i Tromsø, bestemte hun seg for å søke seg inn på Krokeide videregående. Mariell forteller at ved Krokeide får man undervisningen tilpasset seg og sine behov, og man opplever mestring samt at skolen tar en på alvor. Her får hun tatt den utdanningen hun vil, og i sitt eget tempo.

De siste årene hun har tatt i bruk rullestol til avlastning for å få mer overskudd i hverdagen.

Krokeide videregående skole

Krokeide videregående ligger i Fana, et lite stykke utenfor Bergen. Krokeide videregående skole tilbyr yrkesfaglig videregående opplæring for personer med fysiske eller psykiske utfordringer, og som av ulike grunner ikke kan fullføre et ordinært videregående løp. På Krokeide blir man forberedt på de utfordringene man møter i arbeidslivet.

Skolen er en del av stiftelsen LHL – Landsforeningen for hjerte- og lungesyke. De har 80 hybler som man kan søke seg plass på. Noen rom er handikapvennlige. Marielle har fått en egen parkeringsplass like ved inngangen. Hun forteller at det er et voksent miljø på skolen, hvor yngste elev per dags dato er 18 år.

Det tilrettelegges etter hver enkelt elev sine behov, og skolen har bred faglig kompetanse. Dette er blant annet fysioterapeut, sykepleiere og spesialpedagoger som følger opp elevene svært godt. Skolen tilbyr også eget oppvarmet basseng samt treningsrom som man disponerer til enhver tid. Les mer om Krokeide videregående skole på: <http://www2.lhl.no/krokeide>

På bildene ovenfor ser vi et felles aktivitetsrom, en av skolens mange klasserom og et bilde som viser et av de handikapvennlige rommene. Her er det god plass til rullestol og eventuelle andre hjelpemidler, samt et romslig bad og et lite kjøkkenområde.

Overgangen fra ungdomsskolen til videregående

Når ungdom skal over fra ungdomsskolen til videregående møter de en del strukturelle utfordringer. Ansvar for grunnskolen ligger hos kommunen, mens videregående skole er fylkeskommunen sitt ansvar. Regelverket er annerledes. I grunnskolen har elevene en rett til å komme inn på nærskolen. Det gjør at overgangen fra barnehage til barneskole, og overgang fra barneskole til ungdomsskole kan begynne tidlig. Når elever skal over på videregående må de søke om opptak på den linjen og skolen de ønsker å komme inn på. Ingen er garantert å komme inn på førstevalget sitt. Svaret på hvilken skolen han har kommet inn på, får eleven en gang i løpet av sommeren. Det kan bli knapp tid for å få tilrettelagt skolen.

Særskilt inntak

Elever med særskilte behov pga funksjonshemming kan søke om fortrinnsrett. Denne retten gjelder i utgangspunktet for de som har rett på spesialundervisning. Det er allikevel mulig å søke hvis man har behov for særskilt tilrettelegging som følge av fysisk funksjonshemming. God dokumentasjon er viktig for å nå fram med dette.

Ungdomsskolen må melde ifra til Fylkeskommunen før 1. oktober, slik at Fylkeskommunen vet at det er en elev med funksjonshemming som søker om plass. Skolen kan ikke videresende denne informasjonen uten elevens samtykke.

Hvis skolen ikke tar initiativ til å varsle fylkeskommunen, bør foreldre og eleven gjøre det. I forkant er det viktig å ha samlet dokumentasjon på hvorfor du trenger å få særskilt opptak til en studieretning. Bruk ansvarsgruppen og HABU slik at de kan bidra med nødvendig dokumentasjon.

Valg av studieretning

Det er viktig at elever som har en funksjonshemming tenker nøye igjennom hvilke studieretning de velger. Eleven skal klare å følge undervisningen, og mestre eventuelle fysiske krav linjen krever. Har man valgt en yrkesfaglig studieretning, er det viktig å tenke igjennom om dette er et yrke man kan jobbe med.

Rådgiver på skolen kan hjelpe eleven med å finne ut hvilke studieretninger som kan være aktuelle i forhold til interesser. Selv om en studieretning virker spennende, er det ikke sikkert at det er mulig å gjennomføre skolehverdagen. Reglene for tilrettelegging i skolesituasjonen er annerledes på videregående. Bruk derfor god tid til å innhente informasjon om de ulike studieretningene. Det kan være verdt å besøke skolene, for å se hvilke som er fysisk tilrettelagt for dine behov.

Kilder

www.frambu.no

Helsenorge.no (2014) Brukerstyrt Personlig Assistanse

Utdanningsdirektoratet (2014) Veileder: Overganger for barn og unge som får spesialpedagogisk hjelp eller spesialundervisning.

Utdanningsdirektoratet (2014) Veileder til spesialundervisning.

Utdanningsdirektoratet (2009) Veileder til Opplæringsloven

Utdanningsdirektoratet (2014) Veileder: Overganger for barn og unge som får spesialpedagogisk hjelp eller spesialundervisning

www.lovdatabasen.no

www.Beitostølenhelsesportsenter.no

<http://www.trondheim.kommune.no/stolavskolen>